

Avusturya-Macaristan Askeri Ataşesi Joseph Pomiankowski Ve Sefir Johann Pallavicini Raporlarında Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı: 1914-1916

Enver Pasha's War Ministry In The Reports Of Austro-Hungarian Military Attache Joseph Pomiankowski And Ambassador Johann Pallavicini: 1914-1916

Bilge KARBI

(Dr. Öğr. Üyesi/ Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, karbibilge@hotmail.com)

Öz

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın dahil olduğu İttifak devletleri bloğunda katılmıştır. Dört yıl süren savaş boyunca üç devlet arasındaki ilişkiler geçmişte hiç olmadığı kadar derinleşmiştir. Hem savaştan zaferle ayrılmak hem de 19. Yüzyıla damgasını vuran Şark meselesini kendi çıkarları doğrultusunda çözümlenmek isteyen Almanya ve Avusturya-Macaristan nüfuz politikaları doğrultusunda Osmanlı kişi ve kurumları ile yakın temaslarda bulunarak devleti yakından tanımak istemişlerdir. Bu makalede Avusturya-Macaristan Sefiri Markgraf von Pallavicini ve Askeri Ataşe Pomiankowski tarafından yazılan ve Ocak 1914'ten 1916 yılının sonunda kadarki dönemde Enver Paşa'nın harbiye nazırlığını değerlendiren raporlar incelenmiştir. Avusturya Devlet Arşivi'nin Kriegsarchiv ve Haus-, Hof- und Staatsarchiv'de muhafaza edilen bu raporlar içerisinden Enver Paşa'nın harbiye nazırlığına getirilmesi, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na giriş süreci ve savaş zamanında Osmanlı ordusunda görev yapan Alman subaylarından önde gelenlerinin Enver Paşa hakkında özellikle 1916 yılındaki değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu sayede hem müttefik devletlerin Enver Paşa ve Osmanlı ordusu hakkındaki düşüncelerine ışık tutulmuş hem de Enver Paşa hakkında yapılan çalışmalara bir katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enver Paşa, Osmanlı Ordusu, Birinci Dünya Savaşı, Avusturya-Macaristan, Almanya

Abstract

Ottoman Empire joined the World War I, in the bloc of Central Powers that includes Germany and Austro-Hungarian Empire. During the war, which had lasted for four years, relations between these three states had deepened to an extent that had never occurred before. Germany and Austria-Hungary, who both wanted to emerge victorious from the war and settle the Eastern Question according to their interests, desired to know Ottoman Empire more closely by establishing close contacts with the Ottoman personas and institutions as to their influence policies. In this paper, reports of Austria-Hungary envoy Margrave von Pallavicini and Military attaché Pomiankowski about the war ministry of Enver Pasha from January 1914 to the end of 1916 are examined. From these reports which are held in Kriegarschiv and Haus Hof und Staatsarchiv, appointment of Enver Pasha to war ministry, process of Ottoman Empire's entrance to the war and observations of German officers serving in the Ottoman army about Enver Pasha -especially in 1916- are presented. Thereby, this paper both illuminated thoughts of Central Powers about Enver Pasha and Ottoman Empire and contributed to the studies about Enver Pasha.

Key Words: Enver Pasha, Ottoman Army, World War I, Austria-Hungary, Germany

Giriş

Vuku bulduğu tarihten itibaren yüz yılı geride bırakan Birinci Dünya Savaşı ile alakalı çalışmalarda savaşın seyrini etkileyen askeri liderler kimi zaman övgüyle kimi zaman yergiyle de olsa sıklıkla ön planda tutulmuştur. Bu sayede savaşın seyri, nedenleri ve sonuçları hakkında ipuçları yakalanmaya çalışılmıştır. Örneğin Avusturya-Macaristan'ın Veliht Prensi Franz Ferdinand'ın öldürülmesinden çok kısa bir zaman sonra Sırbistan'a savaş ilan etmesi kararının arkasında Genelkurmay Başkanı Conrad von Hötzendorf'un savaş tutkusunun rol oynadığı

bilinmektedir.¹ Sarıkamış felaketinin Enver Paşa'nın hırsı sonucu yaşandığı görüşünü savunanlar da mevcuttur.² Almanların ünlü Schlieffen Planı'ndaki taktik hatalar günümüzde halen tartışılmaktadır.³

---

¹ Sırbistan'a karşı izlenmesi gereken politikalar Avusturya-Macaristan'ı adeta ikiye bölmüştü; Sırbistan bir an önce cezalandırılmalı mıydı yoksa biraz daha sağduyu ile

Askeri zaferler arzulayan komutanların harekât planlarında siyasi ve iktisadi çıkarlar kimi zaman askeri gereklilikler kadar önemli bir rol oynamıştır. Üstelik bir ittifak söz konusuysa o zaman iki veya daha fazla devletin ortak hareket etmesi gerektiğinden kararların da ortak alınması icap etmiştir. Alman komutan Erich Ludendorff, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın savaş boyunca yaşadıkları görüş ayrılıklarına ve bunların doğurduğu tamir edilemez sonuçlara hatıratında sıklıkla yer vermektedir.⁴

Osmanlı ordusu uzun dönemler Avrupalı devletlerle çeşitli askeri iş birlikleri yapmış; bu iş birliği özellikle 19. Yüzyılın son çeyreğinde orduda baş gösteren reform ihtiyacıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Askeri uzmanlar Osmanlı ordusunda görev yapmışlar, Osmanlı subayları Avrupa'ya gönderilerek

---

yaklaşıp Almanya'nın ve Rusya'nın nasıl hareket edeceğine mi bakılmıyordu, sorusu Temmuz 1914'te en çok tartışılan soruydu. Holger Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary 1914-1918*, Bloomsbury Academic, Londra 1997, s. 9-10.

² Sarıkamış felaketi, bir tarafta paşayı destekleyenler diğer tarafta yerenler olmak üzere Enver Paşa hakkında iki farklı cepheye neden olmuştur. Galip (Pasiner) Paşa, Ahmet Refik Altınay ile yaptığı bir mülakatta Enver Paşa'nın büyük iddialarla bir sefere karar vermiş olsa da kış şartları altında böyle bir kararın pek de mümkün olmadığını söylediğini belirtir. Ahmet Refik Altınay, *Kumandanlarımızın Harp Hatıraları*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1937, s. 64. Bir başka örnek İttihatçıların önemli isimlerinden Muhittin Birgen'den verilebilir: "Enver Paşa, orduyu öyle bir zorlu yürüyüşe sevk etmişti ki bu hareket yalnız çılgınlık ve mecnunluk kelimeleriyle açıklanabilirdi. Kar, kış, soğuk dinlemeden, yiyeceği, harp malzemesini düşünmeden insanların takatinin bu kadar zora ve şiddete tahammül edip etmeyeceğini hesaba katmadan elinde silah, bizzat herkesi yürütmüştü. Enver Paşa, bir hamlede bütün gözleri kamaştırarak, bütün dilleri coşturacak ve bütün hayranlıkları göklere çıkaracak bir zafer istiyordu." Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene: İttihat ve Terakki Neydi?*, yay. haz. Zeki Arkan, Kitap Yay. İstanbul 2009, s.282-285.

³ Schlieffen Planı, Batı Cephesi için öngörülmuş Belçika üzerinden büyük bir saldırı planıdır. Fransızlar Güney Almanya'yı istilaya çalışırken Alman sağ kanadının Paris'in kuzeybatısına yürümesi öngörülmüyordu. Norman Stone, *Birinci Dünya Savaşı*, Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Doğan Kitap, İstanbul 2010, s. 44. Stratejist Alman General Alfred von Schlieffen'in ardılı Helmuth von Moltke, Fransa'nın Güney Almanya'yı istila etme olasılığına karşı daha iyi koruma sağlayacak ve Hollanda'yı istila etme zorunda kalma olasılığından kaçınacak şekilde planı değiştirdi; çünkü savaşın uzun sürmesi durumunda Hollanda'nın tarafsızlığı Alman ekonomisi için şarttı. Savaşın sonra Moltke, Schlieffen'in planını mahvetmekle suçlandı ama sonraki araştırmalar Schlieffen'in tavsiyelerinin lojistik açıdan olanaksız olduğunu gösteriyordu. Michael Howard, *Yüzcüncü Yıldönümünde Birinci Dünya Savaşı*, Çev. Sinem Gül, Dost Yayınları, Ankara 2014, s. 54.

⁴ Örneğin Ludendorff'a göre, Alman ordusunun talim ve terbiye yönteminin değeri Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanı Conrad von Hötzendorf tarafından çok geç takdir edilmişti. Erich Ludendorff, *Birinci Dünya Savaşı'nda Gördüklerimiz ve Yaşadıklarımız*, yay. haz. Aysel Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2014, s. 91.

askeri eğitim almışlardır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Almanya, Avrupalı devletler içerisinde, Osmanlı askeri modernleşmesinin başarıya ulaşması için başvurulan ilk sıradaki devlet konumuna yükselmiştir. Nitekim iki devletin savaş sırasında kurduğu ittifaka yakından bakıldığında, ittifakın savaştan çok önce kurulan bağların güçlenmiş bir devamı olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti savaşa girdiğinde Alman subaylar hâlihazırda Osmanlı ordusunda görev yapmaktaydılar ve daha da önemlisi bu subaylar artık yerleşmiş olan bir tanışıklık sayesinde ordunun yapısına aşınaydılar.⁵

Savaş zamanında ilişkiler, Osmanlı Devleti'nin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun da mensubu olduğu ve Almanya'nın başını çektiği İttifak Devletleri çatısı altında savaşa girmesiyle daha çetrefilli bir hal aldı. Nitekim Avusturya-Macaristan bu ittifakı fırsat bilerek Osmanlı Devleti'ne yönelik geçmişte hiç olmadığı kadar aktif bir politika izlemeye başladı. Savaştan zaferle çıkmak ve artık sona geldiği düşünülen Osmanlı Devleti'nin mirasından pay almak ve savaş sonrası ortaya çıkacak tabloda siyasi ve iktisadi yönden güçlü bir konumda olmak, Avusturya-Macaristan'ın dış politikasını belirleyen itici güçtü.⁶ Dolayısıyla Osmanlı-Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında üçlü bir ilişki ağı kuruldu. Bu durum İstanbul'daki Alman ve Avusturyalı diplomatik ve askeri temsilcilerle Osmanlı devlet adamları ve subayları arasında yoğun bir diplomasi trafiği yaratmıştır.

Bu ilişki ağında Osmanlı Devleti açısından özellikle bazı isimler öne çıkmaktadır. Alman ve Avusturyalı temsilciler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devlet yönetiminde söz sahibi olması nedeniyle özellikle İttihatçılarla yakın ilişki içerisinde olmuşlardır. Savaş zamanı, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı (ve sonrasında Sadrazam) Talat Paşa ve bazen Halil (Menteşe) Bey bazen de Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan oluşan *triumvirat* mütteliklerin dikkatini her zamankinden daha çok çekmiştir.

Bu kişiler arasında Enver Paşa, imparatorluğun kaderini belirleyen isimlerin başında geldiğinden en gözde kişidir. Enver Paşa ve aldığı kararlar hakkında

⁵ Almanya-Osmanlı Devleti ilişkileri konusunda bir hayli geniş bir literatür bulunmaktadır. Askeri ilişkiler konusunda şu çalışmalara bakılabilir. Osmanlı ordusunda görev yapan Alman askeri heyetleri için bkz. Jehuda Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1977. İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 103-127. Savaş arifesinde gelen Alman askeri heyetinde görevli olan ve savaşın sonuna kadar Osmanlı ordusunda görev yapan Carl Mühlman, savaştan sonra Osmanlı Devleti hakkında yazdığı çalışmalarda söz konusu Alman-Osmanlı iş birliği deneyimlerini aktarır. Carl Mühlman, *İmparatorluğun Sonu 1914: Osmanlı Savaşa Neden ve Nasıl Girdi?* Çev. Kadir Kon, Timaş Yay. İstanbul 2009, s. 31-53.

⁶ Bilge Karbi, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na İktisadi-Askeri Nüfuzu: 1914-1918", *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 13, Sayı 25, Bahar 2017.

Türkiye’de birçok çalışma yapılmıştır. Enver Paşa’nın özel hayatı, askeri ve siyasi yönü, ölümü gibi konular ilgi çekici olmuş; Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na Almanya tarafında katılması ve savaşa aktif olarak girmesi gibi kritik dönemeçlerin arkasında Enver Paşa’nın etkisinin izi sürülmüş, Osmanlı Devleti’nin savaş zamanı aldığı kararların çoğu Enver Paşa’ya mal edilmiş, savaştan sonra Enver Paşa’nın kaderi araştırmacılar için hep merak konusu olmuştur.⁷

Ancak yine de müttefik Almanya’nın ve Avusturya-Macaristan’ın Osmanlı subayları ve ordusu hakkındaki düşüncelerini içeren raporlar, hatıratlar ve gazete yazılarının niteliği ve içeriği hakkında yapılan çalışmalar son derece sınırlıdır.⁸

---

⁷ Şükrü Hanioglu, Enver Paşa’nın mektuplarından hareketle yayımladığı eserinde İttihat Terakki Cemiyeti -Ordu ilişkisinde Enver Paşa’nın liderlik makamında olduğunu ancak bununla da kalmayıp Teşkilat-ı Mahsusa’nın organize edilmesi, hükümetin kararsız tutumuna karşın İtalyanların Trablusgarb’a yönelik saldırılarına fiilen karşı koyma, Balkan Harbi’nin en kritik noktasında Bulgar kuvvetlerine karşı ileri harekâta geçilmesi, Bab-ı Ali Baskını ile yeni bir hükümetin işbaşına getirilmesi, Edirne’nin Bulgarlardan alınması için yapılan askeri hareket, Birinci Dünya Savaşı’na giriş gibi hepsi de birbirinden önemli kararların tümünde en ön safta görüldüğünü belirtir. Şükrü Hanioglu, *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, Der Yay., İstanbul 1989, s. 11. Murat Bardakçı, *Enver* başlıklı ayrıntılı eserinin girişinde Enver Paşa hakkında yapılan çalışmaların bir değerlendirmesini yapar. Belgelere dayalı olarak hazırlanan ve kaynak mahiyetinde olan beş eser ismi verir. Daha sonra Enver Paşa’nın yakınında bulunmuş kişilerden Paşa hakkında yazılanlara örnekler verir. Bu karşılaştırma ile Enver Paşa hakkındaki görüşlerin ne kadar uçlarda olabileceğini göstermek ister. Bu kişilerden biri Enver Paşa’ya ağır eleştirilerde bulunan Sarıkamış Harekatı’na katılmış Yarbay Köprülü Şerif Bey diğeri de tarafsız ve gerçekçi bir yorum olarak İsmet İnönü’dür. Murat Bardakçı, *Enver*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 23-26.

⁸ Alman ve Avusturyalı subayların çoğu savaştan sonra hatıratlarını kaleme almışlardır. Bunlar içerisinde doğrudan Osmanlı Devleti ile alakalı olanların çoğu Türkçeye çevrilmiştir. Liman von Sanders, savaştan önce Alman Askeri Heyeti’nin başındaki isim olarak Osmanlı ordusunda görev yapmıştır. Yaklaşık beş yıl boyunca görevde bulunduğundan Enver Paşa ile yakından çalışmış ve ordu hakkında genel bir değerlendirme yapabilecek deneyime sahiptir. Liman von Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 2014. Kress von Kressenstein, Liman von Sanders’in heyetinde Osmanlı ordusunda göreve başlayan ve savaş zamanı özellikle Kanal hareketleri ve Sina-Filistin cephesinde görev yapan generallerden biridir. Kress von Kressenstein, *Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk*, Yeditepe Yayınları, Çev. Tahir Balaban, İstanbul 2007. Avusturya-Macaristan’ın Osmanlı’daki askeri ataşesinin hatıratı da bu konuda değerli bir başvuru kaynağıdır. Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküşü*, Kayıhan yay. Çev. Kemal Turan, İstanbul 2003. Akdes Nimet Kurat, savaş zamanı Osmanlı ordusunda görev yapmış Liman von Sanders, Bronsart von Schellendorf, Hans von Seeckt’in 1917-1918 yılları arasında yazılan raporlarını Türkçe’ye kazandırmıştır. Osmanlı ordusunda görev yapan yüksek rütbeli bu Alman subayları Osmanlı ordusu, harekât planları, Enver

Bu makalede, Avusturya-Macaristan'ın İstanbul'da görev yapmış iki diplomatının savaş zamanı yazdığı raporların bir değerlendirmesiyle sınırlı sayıdaki bu çalışmalara bir katkı yapılmak amaçlanmıştır. İtalyan asıllı İstanbul Sefiri Johann Markgraf von Pallavicini 1906 yılında İstanbul'daki görevine başlamadan önce de çeşitli Avrupa devletlerinde benzer görevlerde bulunmuş deneyimli bir diplomattı, Askeri Ataşe Pomiankowski ise İstanbul'daki görevine 1909 yılında başlamıştı. Dolayısıyla her iki diplomat da savaş başlamadan çok önce Osmanlı'daki bürokratik ve askeri işlerin ne şekilde yürüdüğünden haberdarlardı, çeşitli bilgi kaynakları edinmişlerdi. Ayrıca II. Meşrutiyet'in ilanı, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali, Bulgaristan'ın bağımsızlığı, Balkan Savaşları, Adalar Krizi, Alman Askeri Heyeti'nin gelişi gibi gelişmeler yaşanırken İstanbul'da görevliydi. Bu diplomatların çoğu zaman “gizli, çok gizli, Almanya ile paylaşılmamalı” gibi uyarılarla savaş zamanı Viyana'ya gönderdikleri raporlar Enver Paşa'nın kişiliği, kararlarının analizi kadar Türkiye'nin askeri ve siyasi tarihi hakkında da son derece değerli bilgiler, yorumlar içermektedir.

Avusturya Devlet Arşivi (*Österreichische Staatsarchiv*), beş ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar Devlet (*Haus-, Hof- und Staatsarchiv*), Savaş (*Kriegsarchiv*), Hükümet (*Allgemeines Verwaltungsarchiv*), Cumhuriyet (*Archiv der Republik*) ve Finans ve Saray Meclisi (*Finanz und Hofkammerarchiv*) arşivleridir.⁹ Bu makalede ele alınan raporlar bu beş bölümden ilk ikisine aittir. *Kriegsarchiv*'de askeri konular hakkında belgeler; *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*'de ise siyasi belgeler bulunmaktadır. Hem Pomiankowski hem de Pallavicini'nin düzenli aralıklarla yazmakla mükellef oldukları konular vardı. Örneğin Pomiankowski Osmanlı cepheleeri hakkında yazarken Pallavicini de siyasi gelişmeler hakkında Viyana'yı bilgilendirmiştir. Ancak aksi durumlar da mevcuttur. Pomiankowski zaman zaman Osmanlı siyasi, iktisadi meseleleri hakkında yazdığı gibi Pallavicini de askeri gelişmeler hakkında bilgi vermiştir. Örneğin aşağıda da görüleceği gibi Sarıkamış Felaketi her ikisinin de ortak rapor konusu olmuştur.

Paşa, Osmanlı ordusunun dağılmasındaki askeri hatalar gibi kıymetli değerlendirmeler içerir. Akdes Nimet Kurat, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Bulunan Alman Generallerin Raporları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966. Savaşın 100. Yılı vesilesiyle yapılan, güncel ve dikkat çekici bir diğer çalışma Türk-Alman İttifakı isimli kitaptır. Bu kitapta askeri ittifak savaşların gözüyle çeşitli açılardan ele alınmıştır. Necmettin Alkan'ın kaleme aldığı bölümde Alman generallerin Türk komutanları ve subayları hakkında, özellikle Enver Paşa, Cemal Paşa ve Mustafa Kemal Paşa incelenmiştir. Necmettin Alkan, “Almanlara Göre Müttefik Türk Komutanları ve Subayları”, *Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı: 1914-1918*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018, s. 17-47.

⁹ Hakan Karagöz, “Osmanlı Askeri Tarihinin Kaynağı Olarak Avusturya Arşivleri”, *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar-Yeni Yaklaşımlar*, ed. Cevat Şayin, Gültekin Yıldız, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 110.

Söz konusu raporlar kronolojik olarak Enver Paşa'nın Ocak 1914'te Harbiye Nazırı olmasıyla başlayıp 1916 yılının sonuna kadar devam etmektedir. Raporlar ışığında Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı oluşu, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na dahil olma süreci ve 1915 yılında Kafkasya Cephesi'nde yaşanan büyük felaket gibi Enver Paşa'nın doğrudan müdahil olduğu gelişmeler yanında Alman subaylarının 1916 yılında Pallavicini ve Pomiankowski ile görüşmelerinde Enver Paşa hakkındaki yaptıkları yorumları içeren raporlara da yer verilmiştir. Makalenin 1916 yılı ile sınırlı tutulmasının nedeni Enver Paşa hakkındaki raporların yukarıdaki gelişmeler dikkate alındığında bu dönem aralığında daha fazla sayıda olmasıdır.

Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı Oluşu

Osmanlı tarihinde Balkan Savaşları'ndan Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar olan yaklaşık iki yıl radikal değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Balkan Savaşları'ndan sonra yaşanan ağır hezimet ve orduda gittikçe artan reform çabaları, Liman von Sanders başkanlığında bir Alman Askeri Heyeti'nin Osmanlı ordusunda göreve başlaması, Adalar krizi nedeniyle Yunanistan ile savaşın eşliğine gelinmesi, ordu içerisinde yaşanan siyasi çekişmelerle daha da karmaşık bir hal almıştı.¹⁰

Pomiankowski 7 Ocak 1914'te, yaşanan bu hızlı ve önemli değişimleri geçmişe dönük olarak değerlendiren bir rapor hazırlamıştır. Raporuna, kendisinin bu görüşleri daha önce de belirtmiş olduğunu vurgulayarak Jön Türk hükümet çevrelerinin ve subaylarının ordunun yeniden organizasyonunun önündeki ana engel olarak yeteneksiz generalleri gördükleri değerlendirilmesi ile başlar. Bu subaylara göre Balkan Savaşları'nın yenilgisi, sadece Nazım Paşa'ya ve onun savaşın başında çeşitli komuta kademelerine yerleştirdiği kırk yetersiz generalin hanesine yazılmalıydı. 24 Ocak 1913'teki devlet darbesi (*Staatsstreich*) ile iktidara gelen Mahmud Şevket Paşa, bazı ordu kumandanlarını ve birkaç yeteneksiz tümen kumandanını ordudan uzaklaştırmışsa da çoğunluğu halen ordudaydı. Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle yerine gelen Ahmet İzzet Paşa, bu paşaların çoğunun yeteneksiz olduğunu bilse de bu konuda bir değişiklik yapmaktan kaçınmıştı. Ekim 1913'te seferberliğin kaldırılması kararı genç subayların arasında bir öfkeye neden olmuştu ve daha o zamandan beri Talat Bey'i Sadrazam ve Enver Bey'i de Harbiye Nazırı yapma, yaşlı Paşaları emekli ederek orduda reform gerçekleştirme ve Yunanistan'a savaş ilan etme planı gündeme gelmişti. Ancak Enver Paşa'nın hastalığı Osmanlı Devleti'ni bu düşüncesiz ve tehlikeli karardan kurtarmıştı. O zamandan beri seferberlik kaldırılmış, yeni Alman Askeri Misyonu İstanbul'a ulaşmış ve görevine

¹⁰ Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşliğinde: Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 45-105.

başlamıştı. Misyonun asıl görevi ordudaki yüksek rütbeli subay kadrolarını yeteneksiz unsurlardan temizlemektir. Ancak Pomiankowski'nin raporun devamında belirttiğine göre, Ahmet İzzet Paşa'nın beklenen reformları radikal bir şekilde uygulayabileceğine şüpheyle bakılıyordu. Paşa'nın zayıf karakteri, korkaklığı, diğer paşalar ile olan yakın ahbablığı ve dostluğu yüzünden tarafsız ve acımasız hareket edebileceği yönündeki kuşku genç subaylar arasında giderek artmıştı. Ahmet İzzet Paşa'nın görevden alınmanın ana nedenini bu olsa da Pomiankowski son zamanlarda buna başka nedenlerin eklendiğini de düşünüyordu. Subaylar arasında Alman Askeri Misyonuna karşı bir eğilim baş göstermişti. İzzet Paşa, çok sayıda yüksek subayların imzasının bulunduğu ve Almanları ordudan derhal uzaklaştırmasının talep edildiği bir yazı (Promemoria) almıştı. Ancak Alman askeri heyetine sempati beslemese de İzzet Paşa'nın subaylar arasında ortaya çıkan bu eğilimi bastırmak için yeterince bir enerji sarf edemediği muhtemeldir. Paşa'nın nazırlıktan uzaklaştırılması arkasında siyasi nedenlerin yattığı da göz ardı edilmemelidir. Kendisi aslında herhangi bir siyasi partiye bağlı değildi; ancak bir Arnavut olarak şovenist (milliyetçi) Jön Türklere çok da sempatik gelmiyordu. İzzet Paşa'nın yerini alması düşünülen ilk adaylar ise Cemal ve Enver'di. Pomiankowski, Cemal Paşa'nın kırk yaşlarında, haris, enerjik ve akıllı bir şahsiyet olduğunun ve İttihat Terakki Cemiyeti içerisinde güçlü bir konumda olduğunun altını çizmekteydi. Meşrutiyet'in ilanından beri daha çok vali veya mutasarrıf olarak sivil görevlerde bulunmuş ve Balkan Savaşları başladığı zaman 3. Kolordunun 9. tümeninde görev almış ve daha sonra da İstanbul Muhafızı olmuştu. Cemal Paşa hakkında bu bilgileri verdikten sonra Pomiankowski sözü Enver Paşa'ya getirir. En fazla otuz yaşında olan Enver'in ise 1908 ve 1909 yılları arasında ihtilalde aktif görev yaptığını, bütün bir yıl Trablus ve Bingazi'de savaştığını, daha sonra büyük bir talihsizlik olan Şarköy muharebesini yönettiğini ve Edirne'ye ilerleyişte bulunduğunu yazmıştır. Pomiankowski'ye göre bu sayede paşanın, Türk halkı ve ordu nezdinde özellikle erler ve alt rütbedeki subaylar arasında neredeyse bir kutsallığı vardı. Sultanın yeğenlerinden biri ile yaptığı evlilik, komitenin genç yaşına rağmen neden Enver'i seçtiğinin bir göstergesiydi. Şüphesiz becerikli, yetenekli, gençlik coşkusu ve ateşli bir yükselme hırsına sahip bir kişilikti. Pomiankowski bu noktada Enver Paşa'yı Napolyon ile karşılaştırır. Napolyon, 1796 yılında İtalyan ordusunun kumandanı olduğu zaman henüz yirmi yedi yaşındaydı ve o zamana dek elde ettikleri Enver'in şu an elde ettiklerinden daha azdı. Bu sebepten dolayı Enver öncelikle Harbiye Nezareti'ne getirilme kararını haklı çıkarmalıydı. Gerçekten de Türk Napolyon olduğunu kanıtlamalı ve hem Komite hem de Türk kamuoyu onu bu şekilde benimsemeliydi. Şüphesiz ki Alman misyonunun ve Türkiye'deki Alman varlığının en büyük destekçisi Enver olacaktır. Buna rağmen elli sekiz yaşındaki Liman von Sanders ile otuz yaşındaki Harbiye Nazırının beraber çalışması, aralarındaki eşitlik yaratılması açısından bazı endişeleri de beraberinde getirebilirdi. Askeri Ataşe raporunun sonunda Enver Paşa'nın yüksek bir askeri okuldan mezun olmamasına ve dolayısıyla ciddi bir

eğitiminin bulunmamasına özellikle vurgu yaptı. Ancak buna rağmen fikirlerini gerçekleştirmekten asla vazgeçmiyordu. Ordudaki bu temizliğin bir isyana veya huzursuzluğa dönüşüp dönüşmeyeceği henüz bilinmiyordu. Ayrıca Enver'in kabineye girişi Türkiye açısından maceracı bir politikanın başlangıcı mı olacak bu da net değildi. Kesin olan şey, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğinin, geçmişte olduğundan daha fazla soru işaretleri ile dolu olduğuydu.¹¹

Bu raporun yazıldığı dönemde Ahmet İzzet Paşa Ocak 1914'te bu görevi Enver Paşa'ya devretmiştir. Ordunun gençleştirilmesi kararı, bu kararı uygulamaktan çekinen Ahmet İzzet Paşa'nın görevden ayrılmasının nedenlerinden biridir.¹² Yarıbay rütbesindeki Enver Bey'in Harbiye Nezareti'nin başına getirilişi alışılmışın dışında gerçekleşmiştir. Harbiye Nazırı olması için gerekli olan rütbe mirlivalık olduğundan Enver Bey üst üste iki terfi ile 4 Ocak 1914 tarihinde mirlivalığa ve Paşalığa yükseltilmiştir.

Ordunun tepe noktasında yapılan bu değişimle alakalı Pomiankowski, Viyana'ya gönderdiği raporlarda çarpıcı değerlendirmelerde bulunmaya devam eder. Konu hakkında kaleme aldığı raporlarda dikkat çeken noktalar ordu reformu hakkındadır ve ona göre orduda yapılmak istenen köklü yeniliklerle bu yer değişimi arasında önemli bağlantılar vardı. Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olmak istemesinin arkasındaki asıl neden ordunun yeniden teşkilatlandırılması sürecinde kararların önünü kesebilecek herhangi bir engelle karşılaşmamaktı.¹³

---

¹¹ KA, KM, Präs. 1641, 47-1/13, Pomiankowski'den, 7 Ocak 1914. Kazım Karabekir de yakından tanıdığı Enver Paşa'nın kişilik özelliklerinden bahsederken genç zabitlik devirlerinde bile yüksek siyasi ve askeri ihtiraslar taşıdığını ve savaş başladığı döneme gelindiğinde artık kendisini Napolyon olarak gördüğünü belirtir. Kazım Karabekir, *Birinci Dünya Savaşı Anıları*, YKY, İstanbul, s. 275. Enver Paşa-Napolyon benzetmesi Alman istihbarat raporlarında da geçer. Vatani kurtarma misyonu Büyük Friedrich ve Napolyon'a verildiği gibi Enver Paşa'ya verilmişti. Mustafa Çolak, *Enver Paşa: Osmanlı-Alman İttifakı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008, s. 9.

¹² Dönemin önde gelen İttihatçılarından Halil (Menteşe) Bey hatratında aktardığına göre bir akşam Talat Bey ile Ahmet İzzet Paşa'yı ziyarete giderek bu işi kendisinin üstlenmesini Paşa'dan rica ettikleri Paşa'nın da kendisi yerine birinin vekâleten bu işi sonuçlandırmasını söyleyince Talat Bey, Paşa'ya istifasının artık kaçınılmaz olduğunu belirtmiş Ahmet İzzet Paşa ertesi gün istifa etmiş ve yerine de Enver Paşa gelmişti. *Osmanlı Mebusan Meclisi Halil Mentеше'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 180.

¹³ KA, KM, Präs. 1641, 47-1/43, Pomiankowski'den, 9 Şubat 1914. Enver Paşa, göreve başladıktan sonra iki ay içerisinde ordunun modernizasyonuna engel teşkil edecekleri ya da Jön Türklere muhalif olduklarını düşündüğü 1.300 yaşlı subayı emekliye ayırdı. Bu değişiklik, Enver Paşa'nın altı ay önce Binbaşı Asum tarafından ana hatlarıyla belirlenen eksiklikleri giderme yolunda ordunun yeniden eğitimi için belirli talimatları yapmasına imkân sağladı. Edward J. Erickson, *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu: Çanakkale, Kutü'l Amare ve Filistin Cephesi*, Çev. Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.17. Ahmet İzzet Paşa hatratında ordudaki reformlar ile alakalı kendisi hakkında

1914 yılında Harbiye Nazırlığı yanına Erkân-ı Harbiye Reisliği ve Başkumandanlık görevleri de eklenmiş, ordunun en üst kademesindeki bütün denetim ve kontrol fonksiyonlarını Enver Paşa tek elde toplamıştı.¹⁴

Ocak 1914 tarihinde Pomiankowski, Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir.

10 Ocak 1914 tarihinde cumartesi günü Paşa'ya ilk ziyaretini yapmış ancak Paşa'nın meşguliyeti ve bekleme odasında başka Paşalar da olduğundan bu ziyareti kısa tutmak zorunda kalmıştır. Pomiankowski'nin kendisine sorduğu ilk soru İzzet Paşa tarafından hazırlanan yeni ordu teşkilat planını devam ettirip ettirmeyeceği olmuş, Paşa ilk olarak bu soruyu anlamasa da sonrasında kaçamaklı bir cevap vererek bu konu üzerinde daha çalışılması gerektiğini ancak olası bir savaşta kullanılacak kadar kolordu ve tümene ihtiyaç duyulduğunu cevabını vermiştir. Enver Paşa'nın dış görünüşü hakkındaki ilk izlenime göre kendisi neredeyse orta boylu, çelimsiz bir adamdır, dış görünüş ve kılık kıyafet açısından tipik elit bir Levanten'di. Davranışları sakin, rahat ve sempattikti. Almanca konuşuyordu ama düşüncelerini doğru bir şekilde açıklamakta çoğunlukla bocalıyordu.¹⁵

Pomiankowski'nin Enver Paşa hakkındaki en ayrıntılı raporu ise Mayıs ayına aittir. Raporun ilk paragrafında, şimdiye kadar Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı hem kişisel olarak henüz çok tanıdık olmadığından hem de kendisinin faaliyetlerinin ilk sonuçlarını görene kadar beklemek daha uygun geldiğinden hakkında bir fikir beyan etmekten bilerek kaçındığını yazar. Ancak dört aydan daha uzun süredir Harbiye Nazırı olduğundan ve bu süre içerisinde hareketli bir

---

yapılan suçlamalar neticesinde istifa etmek istediğini; yerine Enver Paşa'nın gelmesinin ise başka sorunlara yol açacağını Talat ve Halil Beylere söylediğini yazar. Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım- I*, Nehir Yayınları, İstanbul 1992, s.156. Alman Askeri Misyonu'nun başındaki isim olarak tam da bu dönemde Osmanlı ordusunda göreve başlayan von Sanders bu çok sayıda subayın emekliye edilmesini meselesini Enver Paşa'ya sorduğunda bunların Balkan Harbi'nde başarısız olan, görevlerini yerine getirmeyen veya çok yaşlı subaylar oldukları cevabını aldığını ve kısa süre sonra birçok subayın Harbiye Nezareti'nin mahzenlerinde tutuklu olduklarını bunların özellikle Enver Paşa'nın bir karşı harekette bulunmalarından çekindiği kişiler olduğunu öğrendiğini yazar. Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl.*, s.15.

¹⁴ Balkan Savaşları'nda Bolayır-Şarköy harekâtının planlamasını verirken Enver Bey'e güvenmekle hata ettiğini düşünen Ahmet İzzet Paşa'ya göre, normal bir yönetimde, bu denli fahiş hata yapanların askerî hayatı biterdi; fakat bilakis bunlar sanki Enver'in hızlı yükselmesine yaradı. Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, s.147. Jön Türkler hakkında ayrıntılı bir çalışma hazırlayan Naim Turfan'a göre Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın amaçları açıktı: Politikası ordunun gücünün artırılması, verimlilik ve disiplinin geliştirilmesi ve İttihatçı ideolojinin dayatılmasıydı. Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, Alfa Tarih, İstanbul 2013, s. 533.

¹⁵ KA, KM, Präs. 1641, 47-1/29, Pomiankowski'den, 19 Ocak 1914.

faaliyet dönemi geçirdiğinden Enver Paşa hakkında artık bir değerlendirmede bulunmanın zamanı geldiğini belirtir. Raporun devamında Enver Paşa hakkındaki izlenimlerini aktarmaya başlar. Ona göre, Enver Paşa, birinci sınıf olmasa da yetenekli biridir. Diğer birçok Türk'e göre gerçekçiliğe, keskin ve akıllı bir muhakeme gücüne ve enerjik bir irade gücüne sahiptir. Özünde fanatik bir Türk ve Müslümandır. Ancak bir yandan da farkındadır ki Türkiye ve İslam dünyası – şayet hayatta kalmak istiyorlarsa- bir reforma muhtaçtır ve Türkler bu reformu gerçekleştirmek konusunda yetersiz olduklarından bu konuda yabancılara güvenmek zorundadırlar. Bunun yanında son derece kibirli, aşırı derecede kendini beğenmiş, hırslı, kişilik özelliklerini son derece iyi oynadığı ve sempatik bir görünüş sergilediği alçakgönüllülükle gizlemek gibi bir yeteneğe sahiptir. Ancak bu iyi ve kısmen mükemmel olan özellikler, Harbiye Nazırı olarak yönettiği çevrelerde son derece sıkıntı yaratan iki eksikliğini kapatmak konusunda yine de yetersiz kalıyordu. Bunlardan birincisi temel askeri eğitim ve ikincisi de Türk ordusu gibi büyük ve karmaşık bir orduya hükmetme konusundaki tecrübesizliktir.

Pomiankowski'nin raporun devamında belirttiğine göre, büyük bir orduyu düzenlemek ve onu idare etmek Makedonya'da çeteleri idare etmekten, Bingazi'de birkaç Bedevi'yi kumanda etmekten farklıdır. Bu eksikliğin meydana getirdiği kendine güvensizliğin sonucu Enver Paşa askeri ateşeler ile yan yana gelmekten ve onlarla askeri konular hakkında konuşmaktan kaçınmaktadır. Onunla bir tartışma açmak da kolay değildi; cevapları genel, belirsiz ve çekingen, öyle ki bazı şeyleri açığa vurmaktan korktuğu yönünde bir izlenime kapılıyordu insan. Yaşlı ve kabiliyetsiz subayların emekli edilmesi kararının başarılı bir süreçten geçmesiyle Enver kişisel ve manevi cesaretini kanıtlamıştı ve orduya büyük bir hizmette bulunmuştu. Artık bir yandan şimdiye kadar orduda geri kalmış olan dini duyguları arttırmak için önlemler alırken diğer yandan ilgisi olmayan tüm ritüelleri kaldırılıyordu. Alman ordusunun verimli kullanımı sayesinde Enver, orduyu Avrupa tarzında düzenlemek için ilk imkâna kavuşmuştu.

Raporunda devamındaki görüşleri ise ortada dolaşan dedikodulara ilişkindir. Bu dedikodulara göre Enver Paşa istifa edebilir yerine Cemal Paşa geçebilirdi. Pomiankowski'nin güvenilir bir kaynaktan edindiğini söylediği bir istihbarata göre Enver Paşa 3 Mayıs tarihli Bakanlar Kurulu'nda istifa düşüncesini dile getirmişti ve bu teklif prensipte kabul edilmiş olsa da kendisinden yakın zamanda kabinede yapılacak değişikliğe kadar beklenmesi istenmişti. Yine dedikodulara göre Enver Paşa, daha sakin bir görev istiyordu hatta Viyana Sefirliğini gözüne kestirmişti. Enver paşa yerine Bahriye Nazırı, Fransız dostu Cemal Paşa ve İzzet Paşa düşünülüyordu. Cemal Paşa, Alman Askeri Misyonu'nun görevine devam etmesi önünde bir tehlike olurdu ve Bahriye Nezareti'ni bırakma konusunda istekli değildi, buna karşılık İzzet Paşa bu görev için en deneyimli isimdi; 4 ay önceki istifasının nedeni emekliye ayırma

işini yapmak istememesiydi ancak bu mesele başarıyla çözüme kavuştuğuna göre kabineye tekrar girmesi önünde bir engel kalmamıştı.¹⁶

Pomankowski'nin Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olmasından yaklaşık beş ay sonra yazdığı bu raporu kendisinin uzun zamana dayanan detaylı gözlemleri ve soğukkanlı ifadeleri ile doludur. Ancak Enver Paşa hakkında söylediği hırslı, enerji dolu, yükselmeyi sevmesi gibi gözlemler ile harbiye nazırlığını bırakacağı bilgi arasında bir tezat vardır. Pomiankowski bu bilgiyi hangi kaynaktan edindiğini ise raporda paylaşmamıştır. Zaten kendisi de raporun devamında bu haberlerin doğru olup olmadığına karar vermenin zor olduğunu belirtir.

Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi

Osmanlı Devleti Almanya ile 2 Ağustos 1914 tarihinde ittifak anlaşması imzalamış, Avusturya-Macaristan da bu anlaşmaya 5 Ağustos tarihli bir nota ile dahil olmuştu. Ancak Osmanlı Devleti savaşa aktif olarak katılmamıştı. Yaklaşık üç aylık dönemde Enver Paşa, nezaretteki yerini pekiştirmişti ve triumvirat eskisine göre daha güçlüydü. İttihatçılar arasında yaşanan en büyük tartışma Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi meselesinde olmuştur. Sadrazam Said Halim Paşa ve triumvirat üyeleri arasındaki ilişkinin Pallavicini tarafından yakından gözlemlendiği anlaşılıyor. 9 Eylül 1914 tarihli raporunda Pallavicini, Said Halim Paşa'nın alınan kararlarda eskisi kadar sözünün geçmediğini yerini Enver Paşa ve Talat ile Halil Beylere bıraktığını yazmaktaydı. Bu üç isim arasında bir dayanışma vardı ve üçü birlikte hareket ediyorlardı. Savaşa istekli olan bu kişiler, savaşa girmek için İttifak devletlerinin bir işaretini bekliyorlardı.¹⁷

Pallavicini'nin Osmanlı Devleti'nin savaşa giriş kararı hakkında yazdığı 22 Ekim 1914 tarihli bir başka rapor "Türkiye'nin Aktif Müdahalesi" başlıklıdır. Raporunda belirtildiğine göre Sadrazam Said Halim Paşa, Osmanlı donanmasının Karadeniz'deki harekâtın İttifak devletlerine bir getirisi olmayacağı yönünde ve hatta bunun büyük bir risk taşıdığı görüşünde ısrarcıydı. Said Halim Paşa'yı bu kararı almaya ikna edenler Enver Paşa, Cemal Paşa, Talat Bey ve Halil Bey'di ve Sadrazam da zaten çok da inatçı biri değildi. Pallavicini'ye göre bu dört nazır arasında Enver Paşa Türkiye'nin beklemeden harekâta girişmesi fikrinde kararlı gözükken tek kişiydi. Enver Paşa'nın bu kararının arkasında geçmişi, kariyeri ve kişiliği rol oynamıştı. Diğer üçünün bu kararın arkasında olma nedenleri başkaydı.¹⁸

Bu rapordan kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi ile alakalı bir başka rapor daha hazırlar. Bu raporda savaşa giriş kararı konusunda Osmanlı

¹⁶ KA, KM, Präs. 1641, 47-1/76, Pallavicini'den, 13 Mayıs 1914.

¹⁷ HHStA, PA I- 941, 55/P, Pallavicini'den, 9 Eylül 1914.

¹⁸ HHStA, PA I- 941, 62 A/P, Pallavicini'den, 22 Ekim 1914.

hükümeti içindeki muhalif sesler hakkında bilgi verir. 29 Ekim 1914 tarihli bu raporda belirttiğine göre Goeben ve Breslau gemilerinin de olduğu Türk donanması dünden önceki gün Karadeniz’de harekete geçmişti. Amiral Souchon, Enver ve Cemal Paşalardan donanmanın harekete geçmesi ve bir Rus gemisi görürse saldırmaya yönünde yazılı bir emir almıştı. Bunun haricinde Cemal Paşa donanmaya bir emir daha vererek herkesin Amiral Souchon’a itaat etmesini istemişti. Ayrıca dört nazır (Enver Paşa, Talat Bey, Halil Bey ve Cemal Paşa) sadrazamı ya devletin bir an önce savaşa katılmasını onaylaması ya da istifa etmesi konusunda uyarmışlardı. Bunun haricinde itilaf devletlerine sempati duyan Cavid Bey de kabineden istifa etmesi için zorlanmıştı. Said Halim Paşa halen savaşa aktif olarak dahil olmak gibi bir fikirde değildi ama yine de sadrazam olarak kalmıştı. Pallavicini, İttifak devletlerine yansıtılan bu görüş ayrılıklarının bir danışıklı dövüş olma ihtimalinden gittikçe daha çok kuşkulandığını yazıyordu.¹⁹

Ancak bu rapordan kısa süre sonra kaleme aldığı bir başka raporda kuşkularının yersiz olduğunu itiraf etmiştir. 5 Kasım tarihli “Türkiye’nin Harekate Başlaması. Sadrazam’ın Konumu” başlıklı raporda yazdığına göre Said Halim Paşa’nın bu dört nazırın Osmanlı Devleti’ni aktif olarak savaşa sokma planlarından gerçekten haberi yoktu. Amiral Souchon’a verilen harekete geçme ve rastladığı Rus gemilerine ateş etme emri harbiye ve bahriye nazırları tarafından Paşa’nın emri olmadan verilmişti. Said Halim Paşa bu olayı duyduğunda çok sinirlenmiş ve kızmıştı, Pallavicini kendisini Yeniköy’de ziyaret ettiğinde ona söylediğine göre Alman bir amiralın bu şekilde Osmanlı Devleti’nin kaderine hükmetmesi daha önce görülmemiş bir şeydi. Pallavicini bu raporu kaleme almadan iki gün önce Said Halim Paşa ile görüştüğünde Paşa, görevde kalma nedeninin vatanına bu zor günlerinde hizmet etmek olduğunu belirtmişti. Ayrıca kendisine çıktığına göre geri çekilmesi ve hükümetin tepe noktasını bu kişilere bırakması devletin politikasında çok olumsuz bir sonuç doğururdu. Pallavicini’ye göre de gerçekten Said Halim Paşa’nın, muhalif olması da Sadrazam olması da çok tehlikeliydi. Bir başka neden de kamuoyunun henüz daha Enver Paşa’nın ve yandaşlarının politikalarını çok da benimsememiş olmasıydı. Said Halim Paşa’nın hükümetin zirvesinde olması kamuoyunu yatıştırıyordu.²⁰

1914 tarihine ait olan bu raporlarda Osmanlı tarihinde ardı ardına yaşanan dönüm noktaları analiz edilmiştir. Enver Paşa’nın harbiye nazırlığının ilk dönemin önce Ahmet İzzet Paşa ile daha sonra da Cemal Paşa ile yaşadığı rekabet gündeme gelmiştir. Enver paşa hiç olmadığı kadar güçlenmiş olsa da kamuoyu ve hükümetteki bazı dengeler Said Halim Paşa’nın görevde kalmasını sağlamış olsa sadrazam Osmanlı Devleti’ni savaşa aktif olarak girmesini

¹⁹ HHStA, PA I- 941, No. 63/P, Pallavicini’den, 29 Ekim 1914.

²⁰ HHStA, PA I-941, No. 64/P, Pallavicini’den, 5 Kasım 1914.

engelleyecek güçte de değildir artık. Pallavicini bu dönemde en çok Sadrazam Said Halim Paşa ile ve Pomiankowski ise Enver Paşa ve Liman von Sanders ile iletişim kurmuştur. Her iki diplomata yapılan açıklamalar onların kanaatleri ışığında raporlara işlemiştir. Her ikisinin raporlarındaki ortak kanı Enver Paşa'nın Osmanlı Devleti'ni savaşa sokmak için sabırsızlandığı ancak bunu tek başına hayata geçirecek kadar da güçlü olmadığı yönündedir.

Sarıkamış Felaketi ve Enver Paşa

Osmanlı Devleti savaşa katıldıktan sonra yaşanan ilk ve en büyük felaket Kafkasya Cephesi'nde Ruslar karşısındadır. Bu olay gözlerin belki de daha önce hiç olmadığı kadar çok Enver Paşa'ya çevrilmesine neden olmuştur. Enver Paşa'nın 22 Aralık 1914 tarihinde başlattığı taarruz sonucu Osmanlı ordusunun büyük bir hezimet yaşadığı gerçeğini Almanya 6 Ocak 1915'e kadar öğrenememiştir.²¹

Nitekim Avusturyalı diplomatların ilk raporları da ocak ayının ortalarından itibaren yazılmaya başlanmıştır. 16 Ocak 1915 tarihinde yazılan ilk raporda Pallavicini genel bir değerlendirme yapar. Raporun girişinde ordunun aldığı yenilginin şiddeti hakkında kesin bir bilgi olmadığını belirtir. Ona göre Sarıkamış yenilgisinin baş sorumlusu Enver Paşa'ydı. Enver Paşa'nın -son yenilgide savaş meydanında olmamış olsa bile- yenik bir başkumandan olarak İstanbul'a gelmesi şüphesiz son derece olumsuz bir etki yapacaktı. Enver Paşa'nın Harbiye nazırlığından çekilerek yerini Ahmet İzzet Paşa'ya bırakması gerektiği yönünde söylentiler vardı. Bu yenilgi Almanya için de son derece kötü bir etki yapmıştı. Taarruz tümüyle Alman misyonu ve çok sayıda Alman subayı tarafından organize edilmişti. Alman Sefareti bu olayı örtbas etmek istiyordu, Alman sefire göre Kafkasya'dan gelen haberler abartılıydı. Ancak yine de Wangenheim, bu yenilginin orduda Almanlara karşı bir muhalefet oluşabileceğini inkar etmiyordu. Ayrıca Schellendorf da Enver Paşa'nın akıl almaz planını kabul etmekle hata ettiğini kabul etmişti ve Sanders de kendisinin asla onaylamadığı savaş planını engellemek için yeterince enerji harcamadığını dile getirmişti.²²

²¹ Mustafa Çolak, Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s. 117.

²² HHStA, PA I- 943, No. 5/P B, Pallavicini'den, 16 Ocak 1915. Sarıkamış harekâtı Alman generaller arasında da bir anlaşmazlığa neden olmuştur. Enver Paşa cepheye gitmeden önce Liman von Sanders ile görüşmüş ve ona harita üzerinde III. Ordu ile yapmak niyetinde olduğu harekâtı anlatmıştı. Sanders hareketin imkânsız olmasa da özellikle dağ yolları ve patikaların o dönemde karla kaplı olmasından dolayı zor olacağını Enver Paşa'ya söylemiş ancak Paşa her şeyin düşünüldüğünü iddia etmiştir. Liman von Sanders, Enver Paşa'ya refakat edecek olan Schellendorf'un dikkatini de hareketin zorluklarına ve Alman Kurmay Başkanı olarak kendisinin taşıdığı sorumluluk üzerine çektiğini belirtir. Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s. 60.

Bu rapordan çok kısa bir süre sonra bir rapor daha kaleme alan Pallavicini'nin Enver Paşa hakkında yaptığı değerlendirmeler dikkate değerdir. Sarıkamış harekâtı, Enver Paşa'nın Türk ordusunun başında Kafkasya'ya hücum ederek zafer kazanmış bir Gazi olarak İstanbul'a geri dönmesi ve İstanbul'da bundan böyle muzaffer bir komutan olarak anılması için yapılmıştı. Enver Paşa bulunduğu mevkiî sahip olduğu yüksek nitelikli özellikleri ile değil; sadece gözü pek maceracı ruhu sayesinde Abdülhamid'e karşı yürütülen İhtilal ve/veya Türk-İtalyan Savaşı sırasındaki tesadüfî başarısı sayesinde elde etmişti. Dolayısıyla şu an oyun dışı kalıp kalmadığı merak konusuydu. Enver Paşa'nın ordu içindeki ve dışındaki çok sayıdaki düşmanı bir fırsat kollayarak onu alaşağı etmenin yollarını aramaktaydı. Ancak Enver Paşa'nın düşüşü Almanlar için büyük bir kayıp olacaktı. Bu değerlendirmelerden sonra Pallavicini Said Halim Paşa ile konu hakkında yaptığı görüşmesini aktarmaya devam eder. Konu hakkında çok açık bir yorum yapmasa da Said Halim Paşa'nın bu yenilgiyi ağır bir şekilde eleştirdiği sözlerinden anlaşılıyordu. Paşa'nın ifadelerine göre bu gençlerin ne yeterince deneyimleri vardı ne de yaşlıların sözünü dinliyorlardı. Rusya'ya karşı yapılacak bir taarruz için en azından baharın beklenmesi gerekirdi.²³

Kafkasya cephesindeki bu büyük felaket hakkında değerlendirmelerde bulunan Pomiankowski'ye göre savaştaki tüm siyasi gidişat ve savaş koşulları gösteriyordu ki Osmanlı Devleti, herhangi bir harekâtta tüm riskleri en aza indirmek zorundaydı. Osmanlı Devleti'nin asıl görevi, kırılğan seviyede olan cephanesini ve Kafkasya'da devam etmekte olan ağır kış koşulları sonucu ortaya çıkan kıyafet ve iâşe eksikliğini telafi etmektir. Bunların hepsi zaman gerektiren konulardır; gözü kara bir girişimle her şeyi riske atmamak gerekirdi. Bu makul ama bir o kadar heyecansız olan gerçekler Enver'in hırslı planlarına uymuyordu. Onun ihtiyaç duyduğu, mümkün olan en kısa zamanda, muzaffer (Gazi) olarak geri dönebilecek ve rakiplerini sonsuza kadar karanlığa gömecek büyük kişisel bir başarı kazanmaktı. Yetersiz bir askeri eğitimle ve onu şimdiye kadar yukarıya taşıyan tek şey olan şansıyla, her türlü taktik kurala, en basit ilkeye aykırı ve sadece tesadüfî bir şekilde başarılabilir bir harekât hazırlamıştı. Ataşenin devamında ifade ettiğine göre ne yazık ki Enver, bu harekât planına onay verecek ve sorumluluğu paylaşacak Alman bir Genelkurmay Başkanı da bulmuştu. Bu isim General Bronsart von Schellendorf'tu.²⁴ Pomiankowski raporun devamında Schellendorf'un karakteristik özelliklerinin bir analizini yapar. Bronsart ne kabiliyetli ne de birinci sınıf bir subaydı; hatta dar kafalı, nervös, hırslı ve entrikacıydı ve kendisini uzak tuttuğu heyetteki diğer subaylar tarafından pek de kıymetli

²³ HHStA PA I- 943, No. 7/P, Pallavicini'den, 21 Ocak 1915.

²⁴ Friedrich Bronsart von Schellendorf (1864-1950). Alman General, Alman Askeri Misyonu Üyesi, Osmanlı İmparatorluğu Genelkurmay Başkanı. https://www.deutschebiographie.de/sfz5961.html#indexcontent_verkn

görülmemekteydi. Mareşal Liman von Sanders onun hakkında derin bir fikre sahipti; Sanders, Bronsart'ın Enver'le beraber kendisine karşı saman altından su yürüttüğünü, ayağını kaydırmak niyetinde olduğunu ve onun yerine heyet başkanı olmak istediğinin farkındaydı. Kafkasya yenilgisinin Enver Paşa'nın prestijini ağır ölçüde yaraladığı şüphesizdir. Enver Paşa ve yakınları kamuoyunu yanıltmak için ellerinden geleni her şeyi yaptıklarından emin olunsa da bunda ne kadar başarılı olacakları belli değildi. Zaten felaketin büyüklüğünü tespit etmek henüz mümkün değildi. Mahmud Paşa (eski Genelkurmay Başkanı, Bahriye Nazırı ve Nafia Nazırı) ile bir görüşmek yapmıştı. Mahmud Paşa'nın belirttiğine göre Enver ya istifa etmeli ve yerine İzzet Paşa geçmeliydi ya da von der Goltz'a yetki verilerek, tavsiyelerini dinlemeliydi. Liman von Sanders de aslında becerikli bir subaydı, ama bu ülkeyi tanımak için henüz daha kısa süreliğine buradaydı ve Enver üzerinde herhangi bir nüfuzu yoktu.²⁵

²⁵ HHStA, PA I- 943, Pomiankowski'den 14 Ocak 1915. Bronsart von Schellendorf, Osmanlı Devleti'nin savaş sırasındaki genel durumu hakkında hazırladığı bir raporunda Osmanlı ordusu her ne kadar çok kötü bir halde olsa da Enver Paşa'nın durmak bilmeyen faaliyet ve gayreti sayesinde ordunun yıkılmasının önüne geçildiğini; Türkiye'de onun gibi çalışkan, gayretli ve teşkilatçı olan başka kimse olmadığı değerlendirmesinde bulunarak Enver Paşa'nın içten bir Alman dostu olduğunu yazar. Kurat, *Türkiye'de Bulunan*, s.28. Yine Carl Mühlmann, 1939 yılında Enver Paşa hakkında kaleme aldığı bir yazısında Enver Paşa ile tanışmış ve/veya çalışmış Alman askeri isimlerinden örnekler vererek Enver Paşa hakkında Almanya'nın genel olarak ne düşündüğünün bir değerlendirmesini yapar. Yazının ilk cümlesi "Almanya'da Enver Paşa'nın çok sayıda arkadaşı ve hayranı vardı." şeklindedir. Devamında General von Falkenhayn, Mareşal Hindenburg, Mareşal von Mackensen, General Ludendorff'un Enver Paşa'nın kişilik özelliklerinden övücü sözlerle bahsetmeler de onun askeri kabiliyeti hakkındaki genel kanının olumsuz olduğunu belirtir. Örneğin Schellendorf, 1938 yılındaki bir değerlendirmesinde Enver Paşa büyük komutanlarda olması gereken tüm özellikleri taşıyordu ancak iki pratik ve vazgeçilmez koşul bunu kanıtlaması önünde bir engel olarak duruyordu: birincisi keskin bir kılıç yani iyi eğitilmiş ve donatılmış bir ordu, ikincisi ise sonucu belirleyecek muharebeler kazanmayı garanti edecek askeri birliği sevk etme imkânının yokluğu. Mühlmann'a göre de Enver Paşa, büyük komutanların sahip olduğu bir yapıda ve karakterdeydi ancak askeri temel eğitimden yoksun oluşu onun büyük komutan olarak tarihe geçmesine engel olmuştur. Enver Paşa'nın askeri becerisi değil askeri eğitimi eksikti, bundan dolayı da önemli bir kurala aykırı davranıyordu; o da hedefe ulaşmak için eldeki malzemeyi hedefle örtüştürememesiydi. Carl Mühlmann, "Enver Pascha", *Heerführer des Weltkrieges*, Verlag von Z.S. Mittler&Sohn, Berlin, 1939, s. 167-169. Almanca aslı ve Türkçe çevirisi için bkz. Çolak, *Enver Paşa*, s. 193-198. Almanların Avusturyalılara nazaran Enver Paşa hakkında daha olumlu beyanlarda bulunmaları Enver Paşa'nın Berlin Ataşeliği görevi sırasında kurduğu yakın dostlukların payı olabilir. Enver Paşa, bu görevi sırasında dönemin herhangi bir askeri ataşesinden daha fazlasını yaparak Alman siyaset, asker ve kültür insanlarıyla yakın ilişkiler kurmuştur. Orhan Koloğlu, "Enver Paşa Efsanesinde Alman Katkısı: 1908-1913-I" *Tarih ve Toplum*, sayı 78, 1990, s.14-23.

Pallavicini “Enver Paşa ve Talat Bey” başlıklı bir raporunda Sarıkamış felaketini Enver Paşa'nın otoritesine olan etkisi çerçevesinde yorumlamıştır. Sarıkamış benzeri bir yenilgi başka bir devlette olsa sorumlu olan komutanın istifa etmesi beklenirken bu yenilgi Enver Paşa için tam tersi bir sonuç doğurmuştu. Enver Paşa'nın yeri geçen yıla nazaran daha da güçlenmişti. Kendisi bugün orduda her şeye kadir olan bir diktatör pozisyonundaydı. Bu başarı ise ordu ile daha önce hiç kimsenin yapmadığı kadar ilgilenmiş olmasından kaynaklıydı. Subaylar iyi bir şekilde düzenlenmişlerdi, maaşları aksama olmaksızın her ay nakit olarak ödeniyordu, askerler de aylıklarını alıyor ve kendilerine iyi ve zengin bir iâşe sunuluyordu.²⁶

Sarıkamış ertesinde yazılan bu askeri-politik raporlarda tartışılan konu Enver Paşa'nın geleceği meselesidir. Sarıkamış'tan bir sene önce Harbiye Nazırı olan ve hem Pallavicini ve hem de Pomiankowski'ye göre askerî açıdan eğitimsiz, deneyimsiz ve kendini beğenmiş olan bu genç subayın Kafkasya Cephesi'nde aldığı kararlar onun kariyerinin sonunu getirebilirdi. Bu beklenti yanında raporlara yansıyan diğer bir nokta da Enver Paşa ve Alman generaller arasındaki ilişkidir. Enver Paşa'nın Almanya ile yakın ilişkiler kurduğu düşüncesi Sarıkamış olayı ile nasıl bir boyut değişim geçirecekti sorusu bu iki deneyimli diplomatın en çok merak ettikleri konuydu. Bu merakın arkasında yatan asıl neden Osmanlı-Alman ittifakının Avusturya-Macaristan dış politikasını ne şekilde etkileyeceğiydi. Savaş boyunca Osmanlı Devleti üzerine Almanya ile bir rekabete giren Avusturya-Macaristan'a göre Sarıkamış'ta Almanların aldıkları itibar kaybı Osmanlı ordusunda Avusturya-Macaristan'a karşı bir sempati uyandırabilirdi.

Pallavicini ve Pomiankowski Raporlarında Alman Generallerin Enver Paşa Hakkındaki Değerlendirmeleri: 1916 Yılı

Almanya'nın savaş boyunca Osmanlı ordusunun yüksek kademelerinde görev yapan ilk üç isim Liman von Sanders, Freiherr von der Goltz ve Bronsart von Schellendorf'dur. Her üç general de savaş gereği hem birbirleri ile hem de Enver Paşa ile yakın bir ilişki yürütmüştür. Ancak bu ilişki her zaman uyum içinde ilerlememiştir. Generaller arasında rekabet ve Enver Paşa ile olan ilişkileri zaman zaman birbirlerine ters düşmelerine neden olmuştur.

Konu hakkında bir rapor kaleme alan Pallavicini'nin belirttiğine göre Osmanlı ordusunda bulunan Alman askeri yetkilileri hem sürekli birbirleriyle çatışıyorlardı hem de birbirlerine karşı çalışıyorlardı. Üstelik ordunun genel durumu hakkında son derece farklı açıklamalarda bulunuyorlardı. Pallavicini hem Schellendorf hem de Sanders ile aynı konu hakkında yaptığı iki farklı görüşmede her ikisinin zıt açıklamalarda bulunmasını bu tezatlığın bir kanıtı

²⁶ HHStA, PA 209, No. 47/P, Pallavicini'den, 18 Haziran 1915.

olarak sunmak istediğini belirtmiştir. Liman von Sanders, Pallavicini'ye yaptığı bir ziyaretinde Çanakkale'de, batı ve güneybatı sahillerinde kendi kumandası altında bulunan on üç birliğin yetersiz beslenmesinden, eksik teçhizatlarından ve sağlıklarının kötü durumda olduğundan, atların yarı açlığından, birlikler arasında lekeli humma (Tifüs) görüldüğünden bahsetmişti. Pallavicini, olası bir İngiliz-Fransız saldırısı kara hareketinin söz konusu olup olmadığını sorduğunda Sanders, eğer İngiliz ve Fransızlar 20.000-30.000 aralığında askerle bir harekate kalkıştırlarsa bu bir tehlike yaratmazdı; ancak daha yüksek sayıda bir harekate karşı eldeki birliklerle taarruza geçmesi mümkün değildi. İzmir valisinin bir Amerikalıdan öğrendiğine göre İngiliz-Fransız birliklerinin İzmir'i işgal edip orayı açık bir liman haline getirme planları vardı. Ayrıca Kafkasya'daki gelişmeler de iç açıcı değildi. Trabzon ile Erzincan'ın Ruslar tarafından er ya da geç işgal edilecekti. Irak'taki durum da aynı derecede olumsuz bir tablo yansıtmaktaydı. Pallavicini'ye göre Sanders'in bu karamsar görüşlerinde içinde bulunduğu kişisel şartlar rol oynuyordu. Bu konuşmanın olduğu dönemde kendisinin Schellendorf ve Enver Paşa ile arası bozuktur. Sanders'in bu değerlendirmelerinin tam tersini düşünen Schellendorf da yakın zamanda Pallavicini'yi ziyaret etmişti. Generalin ifadesine göre Doğu Anadolu'da herhangi bir tehlike yoktu, Ruslar çok ağır ilerliyorlardı ayrıca Türkler Rusları durduracak kadar güçlenmişlerdi; lekeli humma hakkında çok fazla vaka geliyordu, bu hastalık Türk ordusunda endemik bir hastalıktı. Çanakkale ve Trakya'daki orduların beslenmeleri gerçekten yetersizdi ve perişan haldelerdi. Bunun da ilk sorumlusu Liman von Sanders'in bizzat kendisiydi; orduda gerekli nöbet değişimi yapmamıştı ve orduyu aşırı yormuştu. İngiliz-Fransızların çıkarma yapacaklarına inanmıyordu. Enver Paşa hakkındaki düşüncelerine gelince de Paşa'nın konumu tehlikede değildi, dedikoduların hepsi kötü niyetle abartılmıştı, Talat Paşa ile her zaman aynı fikirde olmadıkları itiraf etmek gerekse de yine de geçinemedikleri doğru değildi. Yine de Enver Paşa'nın çok dik başlı olması onunla çalışmayı güçleştiriyordu. Bu iki görüşmeden sonra Pallavicini, Trakya'daki orduyu kumanda eden İzzet Paşa ile de konuşma şansı yakalamıştı. Paşa'nın belirttiğine göre bu birlikler yetersiz beslenmekteydi, birçok hasta vardı ve tifüs vakası çok fazlaydı ancak bir salgın olduğu söz konusu değildi.²⁷

²⁷ HHStA, PA I- 946, No. 24/P, Pallavicini'den, 24 Mart 1916. Liman von Sanders ve Enver Paşa arasındaki anlaşmazlık Pallavicini'nin bundan bir yıl önceki bir başka raporuna da yansımıştır. Örneğin bu görüşmeden bir yıl önceki 18 Mart 1915 tarihli bir raporunda Pallavicini, Sanders ile bir görüşme yapmıştı. Liman von Sanders'in ifadelerine göre Enver Paşa, Ordu Başkumandanlığı Avrupa ve Asya'daki orduların tümünün idaresini üstlenmek istiyordu. Orduların strateji yeteneği olmayan, tamamen acemi Enver Paşa'nın yönetimi altına girmesi çok acı verici gelişmelere neden olabilirdi. Pallavicini'ye göre Sanders'in bu düşüncelerinin nedeni Enver ve Schellendorf ile

Goltz Paşa'nın ölümü ertesinde gerçekleşen Pomiankowski ve Liman von Sanders arasındaki bir görüşmede Sanders, Enver Paşa ve Osmanlı ordusunun durumu hakkında ağır eleştirilerde bulunmaya devam etmiştir. Pomiankowski'ye göre bu eleştirilerin nedeni ikili arasında yaşanan bir krizdi. İtilaf kuvvetlerinin Çanakkale'den tamamen kovulmasına binaen Enver Paşa, Osmanlı ordusunun Liman von Sanders ile imzaladığı sözleşmeyi değiştirmek istiyordu. Sözleşmede özellikle değiştirilmek istenen maddeler, sadece Liman von Sanders'in yetkisinde olan Alman subaylarının kullanımını ve yüksek komuta kademelerinde kendisinin onayı olmadan bir değişiklik yapılmasının mümkün olmadığı belirtilen maddelerdi. Sanders'in Enver Paşa'nın bu tekliflerini ya doğrudan reddetme ya da oyalama taktiğine başvurması ikili arasında gerginliğe neden olmuştu. Bronsart'ın Pomiankowski'ye söylediğine göre Enver Paşa artık sabrını yitirmişti ve Sanders'e seçeneklerini sıraladığı bir mektup göndererek ya şartları kabul etmesini ya da istifa etmesini söylemişti. Liman Paşa bunun üzerine ikincisini yapmış ve komuta yetkisini bırakmıştı. Enver Paşa, Liman von Sanders'in yerini alacak birini aramaya başlamıştı bile. Şimdilik iki kişi arasında kalmıştı: cemiyet içerisinde hatırlı bir yeri olan ama ne kadar yetersiz olduğunu Ermenistan'da gözler önüne seren Mirliya Mahmud Kâmil Paşa ya da cesur ve dürüst biri olan ama askerî açıdan önemsiz Esad Paşa. Bu gerginliklerin yaşandığı sırada Liman von Sanders kendisine yakın olan Alman Kurmay heyeti ile Bandırma'dan İstanbul'a gelmiş ve Pomiankowski de Sanders'e bir ziyaret gerçekleştirmişti. İkili arasında geçen görüşmede Sanders istifası hakkında tek kelime etmese de Enver Paşa'dan son derece şikayetçi olduğunu ve Osmanlı ordusu hakkındaki eleştirilerini dile getirmişti. Türkiye'de her şey kötüye gidiyordu; kendisinin öngördüğü her şey gerçekleşmişti. Trabzon düşmüştü, Erzincan dayanacak durumda değildi. Bitlis'in güneyindeki dağ geçidi Rusların elindeydi, Felahiye (Hanna)'deki gidişat onda bir güven uyandırmıyordu, Süveyş Kanal Harekâtı çoktan suya gömülmüştü, bütün bunların yanında II. Ordu ve V. Ordunun bir kısmı Rasüleyn'e gönderilmişti ve Trakya savunmasız kalmıştı. İngiliz- Fransız hücumu Selanik'ten başlarsa ya da bir Türk birliğinin Avrupa'da harekete geçmesi gerekirse ne olacaktı? İzzet Paşa kumandasındaki (II.) ordudan bir başarı beklenemezdi; işe imkanları bu kadar kötü olan bir ordu ilerleyemez ve zafer kazanamazdı. İnsanlara sadece hayatta kalabilecekleri kadar yiyecek veriliyordu. Ölüm oranı ve hastalık yüksek miktardaydı. Sadece kendi ordusunda, V. Ordu, günde 50-200 arası er ölüyordu, hasta olanlar ortalama 20.000 civarındaydı. Liman von Sanders, Pomiankowski'ye bu açıklamaları yaparken bir subay elinde bir telgraf ile odaya gelmişti; Sanders'in Pomiankowski'ye okuduğuna göre bir birlik atlarının dört gündür beslenmediğinden açlıktan öldüğünü bildiriyordu. Ermenistan'a gönderilen birliğin yürüyüşe geçeceği ilk gün 1700 askerın hasta, 1500'ün de firari olduğu

---

ilişkinin kötü olmasıydı ve bu yüzden ikisinin yaptığı her şeyi hatalı buluyordu. HHStA, PA I-943, No.21/P, Pallavicini'den,18 Mart 1915.

öğrenilmişti. Liman bu olanlara hiç şaşırıyordu çünkü Enver Paşa'nın kötü idaresi dolayısıyla ordunun morali hiç olmadığı kadar kötü durumdaydı. Orduların sürekli ve plansız olarak oradan oraya yürütülmesi askerlerin moralini bozmuştu ve subay kanadının Enver Paşa'ya olan öfkesi her an patlayabilirdi. Bunun yanında Antalya'daki subayların ve ailelerinin maaşları dört aydır ödenmiyordu. Enver Paşa'nın cemiyet içerisindeki ve ordudaki itibarı, nezarete göreve başladığından beri iyice azalmıştı. Temel düzeydeki askeri yeterliliklere sahip olmaması nedeniyle kendisinden beklenen büyük umutları yerine getirememesi bunda etkili olmuştu. Ayrıca özünde son derece alçakgönüllü olan bu genç nazır, son zamanlarda dengesini şaşırması ve kendisine düşman kazandıracak kadar kibirli ve sert davranışlar sergilemişti. Emirlerin sürekli olarak değiştirilmesi subaylar arasında öfkeye yol açmış hatta bir kurmay subay bizzat Sanders'e bu konudan bahsetmişti. Neyse ki, ne Enver Paşa'nın bu kişilik özellikleri ne de teçhizat ve iase gibi diğer eksiklikler orduda şimdiye kadar tehlikeli bir durum yaratmıştı. Bunun nedeni Türk askerinin yokluğa direnme konusunda dünyanın herhangi bir yerindeki askerde olmayan bir sabra ve dayanıklılığa sahip olmasıydı.

Pomiankowski, Liman von Sanders'in düşüncelerine burada son vererek kendi gözlemleri ile Sanders'in düşüncelerini harmanlayarak bir takım genel değerlendirmelerde bulunur. Bu değerlendirmelere göre Enver'in son zamanlarda sinirli ve keyifsiz olduğuna dair herhangi bir emare yoktu. Trabzon'un kaybedildiği için mutsuz olması Pomiankowski'ye göre anlaşılabilir bir durumdu. Mareşal Liman'ın diğer şikayetlerine gelince Suriye ve İstanbul'daki orduların durumu genel olarak normaldi, İstanbul caddelerinde görülen atlar besili ve deyim yerindeyse mükemmel bir kondisyona sahipti. Erler her yerde aciz durumda olan sivil halka ekmek satıyordu. III. ve IV. orduda durumun nasıl olduğunu da yakın zamanda raporlayacaktı. Sanders'in istifa hakkında tek kelime etmemesinin nedeni Türkiye'yi terk etme konusunda henüz ciddi bir karar almamış olmasıydı.²⁸

Bu rapordan kısa bir süre sonra Pomiankowski ve Enver Paşa, cepheleri teftiş ettikleri bir geziye çıkmışlardır. Pallavicini bu gezi ertesinde konu ile alakalı bir rapor kaleme almıştır. Gezinin ilk durağı Erzincan olmuş sonra güneyde Musul'a kadar münferit noktalara gidilmiş ve sonunda da Bağdat'a varılmıştır. Bağdat'tan oradan da Felahiye ve İran cephesine de birer gezi yapılmıştır. Bu gezi toplamda yapılacak derecede kısa bir şekilde, beş hafta, sürdüğünden Enver Paşa'da çok açık ve kesin bir gözlem oluştuğunu söylemek abartılı olurdu. Yine de bu gezi merkezin oradaki halka ve orduya Doğu'daki gelişmelerle ilgilendiğini ve ordunun moralini yükseltmeyi önemsemedikleri izlenimini vermiştir.

²⁸ KA, KM, Präs. 1941,47/1-5, Pomiankowski'den, 22 Nisan 1916.

Pomiankowski de kendisine belirttiğine göre ordunun moralini beklediğinden daha yüksek bulmuştu.²⁹

Ağustos 1916 tarihinde Yukarı Silezya'da bir kent olan Pless'te Alman, Osmanlı ve Avusturyalı askeri yetkililer bir araya gelerek önemli kararların aldığı bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Bu kararlardan en önemlisi Kaiser Wilhelm tarafından Alman General Paul von Hindenburg'un Genelkurmay Başkanı, Erich von Ludendorff'un da yardımcısı olarak atanmasıdır. Pless'teki bu toplantıdan hatıratında da bahseden Hindenburg hem bu görev değişikliği hakkında bilgi verir hem de müttefik devletlerin askeri liderleriyle yaptığı görüşmeleri değerlendirir. Pless'te Enver Paşa ile de bir görüşme gerçekleştiren Hindenburg hatıratında Enver Paşa'nın bu ittifaka olan adanmışlığından ve bağlılığından etkilendiğini yazar. Ancak Enver Paşa'nın askeri ve özellikle genelkurmaylık konusunda yetersizliği Hindenburg'un da dikkatini çekmişti. Ancak ona göre bu eksiklik sadece Enver Paşa için değil Türk subaylarının hepsi için geçerliydi. Türk ordusunda, iyi planlanmış bir harekât için gerekli olan kumandanlığın teknik ve iç sorunlarından anlayan çok az sayıda subay vardı. Büyük hareketlerin uygulanmasında bile küçük ayrıntılara dikkat edilmesi gerektiğini kurmay sınıfının fark etmemiş olduğu anlaşılıyordu. Bunun sonucunda Şark'ın zengin tasavvur gücü askeri gerçekliğin eksikliği yüzünden çoğu kez harcanmıştı.³⁰

Bu toplantı ertesinde bir araya gelen Pallavicini ve Liman von Sanders'in gündemlerinden biri de Pless görüşmeleri ve Enver Paşa'dır. Nitekim rapor "Askeri Durum Hakkında-Liman Paşa ile Görüşmeler" başlığını taşımaktadır. Pless'te Enver Paşa için bir unvan töreni yapılmıştı ve Enver Paşa'ya çok az verilen "à la suite"³¹ eines preussischen Regimentes Stellen" unvanı verilmişti. Ancak bu unvan Enver Paşa'nın hayrına değildi. Çünkü Türk zihniyetine göre bu gelişme, Enver Paşa'nın bundan böyle Almanlar tarafından tamamen ele geçirildiği ve Türkiye'nin çıkarları yerine daha öncesinde hiç olmadığı kadar Alman çıkarlarını güden bir politika takip edeceği şeklinde yorumlanabilirdi. Bu unvan Enver Paşa'nın gururunu okşayabilirdi; ancak Pallavicini'ye göre böyle müstesna iltifatlarla önde gelen Türk devlet adamlarının ve de Türkiye'nin elde edilebileceğine inanmak büyük bir hata ve son derece yanlış bir değerlendirme olurdu.³²

²⁹ HHStA, PA -I 946, 44/P, Pallavicini'den, 6 Haziran 1916.

³⁰ Marshal von Hindenburg, *Out Of My Life*, Harper&Brothers Yay., New York, 1921, s. 222-223.

³¹ *à la suite*, Alman ordusunda 1918 yılına kadar verilen ve resmi olmasa da bir orduyu komuta etmiş yüksek komuta kademesindeki subaylara veya prenlere verilen unvan. Brockhaus Enzyklopädie, 18. Cilt, Brockhaus Wiesbaden, 1973, s. 335.

³² HHStA, PA-I 946, 72/P, Pallavicini'den, 18 Eylül 1916.

Sonuç

Müttefikler arasındaki ilişkiler sadece savaşın zaferle sonuçlanması adına değil aynı zamanda Osmanlı Devleti bağlamında Şark meselesinin nasıl çözüleceği gibi çok kapsamlı bir sorun etrafında şekillenmiştir. Dolayısıyla Avusturya ve Almanya arşiv raporları, bir ittifak gereği kurulan ilişkilerden çok daha geniş kapsamlı örneğin Osmanlı iktisadi, toplumsal yapısı, siyasi gelişmelerin değerlendirilmesi gibi bilgiler de içermektedir. Dolayısıyla makalede ele alınan raporlar Enver Paşa'nın harbiye nazırlığı çerçevesinde ele alınmış olsa da Osmanlı ordusu, müttefiklerle ilişkiler, Osmanlı devlet adamları hakkında da bilgiler verir.

Makaleye konu olan Alman, Avusturyalı subay ve diplomatlar savaştan sonra hatıratların kaleme alsalar da hatıratlar, yazarın kendisini aklama isteğinin gölgesinde kalabilir. Oysaki savaş zamanı kendi ülkesinin menfaati için ve görev sorumluluğunun getirdiği bilinçle yazılan istihbarat raporları nispeten tarafsızdır. Nitekim Pomiankowski'nin hatıratı ve raporları bir arada değerlendirildiğinde raporlardaki ifadelerin hatıratla ya hiç yer almadığı ya da daha yüzeysel olduğu söylenebilir.

Makalenin sonuç bölümünde vurgulanmak istenen bir nokta daha vardır. Avusturya-Macaristan, Osmanlı subayları ile Alman generaller arasındaki ilişkileri yakından takip ederek kendi dış politikasını bu ekseninde oluşturmak istemiştir. Söz konusu raporlardan çıkan bir başka sonuç, Osmanlı-Almanya ilişkilerinin müttefik Avusturya-Macaristan'ın İstanbul'daki temsilcileri tarafından yazılan bu raporlar aracılığıyla da analiz edilebileceğidir.

İttifak devletlerinin her biri için Almanya ilk sırada gelen müttefik olduğundan savaşla ilgili tarih yazımında da devletlerin birbirleriyle ilişkileri Almanya'nın gölgesinde kalmıştır. Bu durum Avusturya-Macaristan ve Osmanlı ittifakı için de geçerlidir. Oysaki Almanya'ya kıyasla daha muntazam belge tasnifi sunan Avusturya Devlet Arşivi'nin araştırmacılar tarafından daha etkin kullanımının Birinci Dünya Savaşı hakkındaki akademik çalışmalar için bir zenginlik sağlayacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Avusturya Devlet Arşivi (Österreichisches Staatsarchiv)

Kriegsarchiv

Haus-, Hof und Staatsarchiv

İkincil Kaynaklar

- Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım- I*, Nehir Yayınları, İstanbul 1992.
- AKSAKAL, Mustafa, *Harb-i Umumi Eşiğinde: Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- ALKAN, Necmettin, “Almanlara Göre Müttefik Türk Komutanları ve Subayları”, *Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı: 1914-1918*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018, s. 17-47.
- ALTINAY, Ahmet Refik, *Kumandanlarımızın Harp Hatıraları*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1937.
- BARDAKÇI, Murat, *Enver*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- BİRGEN, Muhittin, *İttihat ve Terakki’de On Sene: İttihat ve Terakki Neydi?*, yay. haz. Zeki Arıkan, Kitap Yay. İstanbul 2009.
- ÇOLAK, Mustafa, *Alman İmparatorluğu’nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006.
- ÇOLAK, Mustafa, *Enver Paşa: Osmanlı-Alman İttifakı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.
- ERICKSON, Edward J. I. *Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu: Çanakkale, Kutü’l Amare ve Filistin Cephesi*, Çev. Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- HANİOĞLU, Şükrü, *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, Der Yay., İstanbul 1989
- HERWIG, Holger, *The First World War: Germany and Austria-Hungary 1914-1918*, Bloomsbury Academic, Londra 1997.
- HINDENBURG, Marshal von, *Out Of My Life*, Harper&Brothers Yay., New York, 1921.
- HOWARD, Michael, *Yüzyüncü Yıldönümünde Birinci Dünya Savaşı*, Çev. Sinem Gül, Dost Yayınları, Ankara 2014.
- KARABEKİR, Kazım, *Birinci Dünya Savaşı Anıları*, YKY, İstanbul.
- KARAGÖZ, Hakan, “Osmanlı Askeri Tarihinin Kaynağı Olarak Avusturya Arşivleri”, *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar-Yeni Yaklaşımlar*, ed. Cevat Şayin, Gültekin Yıldız, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- KARBİ, Bilge “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Osmanlı İmparatorluğu’na İktisadi-Askeri Nüfuzu: 1914-1918”, *Hacettepe Üniversitesi Cumburiyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 13, Sayı 25, Bahar 2017.
- KOLOĞLU, Orhan, “Enver Paşa Efsanesinde Alman Katkısı: 1908-1913-I” *Tarih ve Toplum*, sayı 78, 1990, s.14-23.
- KRESSENSTEIN, Kress von, *Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk*, Yeditepe Yayınları, Çev. Tahir Balaban, İstanbul 2007.
- KURAT, Akdes Nimet, *Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Bulunan Alman Generallerin Raporları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966

- LUDENDORFF, Erich, *Birinci Dünya Savaşı'nda Gördüklerim ve Yaşadıklarım*, yay. haz. Aysel Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2014.
- MENTEŞE, Halil, *Osmanlı Mebusan Meclisi Halil Menteşe'nin Anıları*, yay. haz. İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.
- MÜHLMAN, Carl, *İmparatorluğun Sonu 1914: Osmanlı Savaşa Neden ve Nasıl Girdi?* Çev. Kadir Kon, Timaş Yay. İstanbul 2009.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- POMIANKOWSKI, Joseph, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü*, Kayıhan yay. Çev. Kemal Turan, İstanbul 2003.
- SANDERS, Liman von, *Türkiye'de Beş Yıl*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 2014.
- STONE, Norman, *Birinci Dünya Savaşı*, Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Doğan Kitap, İstanbul 2010.
- TURFAN, Naim, *Jön Türklerin Yükselişi*, Alfa Tarih, İstanbul 2013, s. 533.
- WALLACH, Jehuda, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1977.
- https://www.deutsche-biographie.de/sfz5961.html#indexcontent_verkn
- Brockhaus Enzyklopädie, 18. Cilt, Brockhaus Wiesbaden, 1973